

MỘT SỐ ĐẶC ĐIỂM TÂM LÝ CÓ NGUY CƠ DẪN ĐẾN HÀNH VI VI PHẠM PHÁP LUẬT CỦA TRẺ VỊ THÀNH NIÊN

Nguyễn Thị Hoa
Viện Tâm lý học.

Nghiên cứu những nguyên nhân dẫn tới hành vi vi phạm pháp luật của trẻ vị thành niên, chúng tôi thấy có một số yếu tố tâm lý ảnh hưởng nhiều đến hành vi phạm tội của các em như sau:

1. Nhu cầu được khẳng định quá cao

Trẻ vị thành niên (VTN) là những trẻ em ở độ tuổi 11 đến 17. Đây là lứa tuổi chuyển tiếp từ trẻ con sang người lớn.

Trong giai đoạn này, cơ thể của trẻ phát triển mạnh mẽ về chiều cao, các chức năng sinh lý có nhiều biến đổi và đi đến sự hoàn thiện cơ bản. Trong gia đình và trong xã hội, vị thế của các em đang được nâng lên. Những điều đó làm xuất hiện ở các em ý nghĩ: “Mình đã là người lớn”. Nhu cầu được khẳng định, được công nhận là người lớn, được đối xử tôn trọng và bình đẳng như người lớn là nhu cầu rất lớn của trẻ ở lứa tuổi VTN. Điều đó đã thôi thúc các em cố gắng trên nhiều lĩnh vực. Tuy nhiên, do kinh nghiệm sống của các em còn non nớt, tư duy bông bột, chưa sâu sắc, thiếu bao quát... nên những người lớn, những người làm bố, làm mẹ vẫn xem các em như là những đứa trẻ của nhiều năm trước đó. Cách đối xử của họ với các em không mấy thay đổi so với trước. Vì thế, giữa các em với người lớn thường xuất hiện mâu thuẫn. Các em không hài lòng với cách ứng xử của người lớn.

Ở những em có nhu cầu khẳng định quá lớn, hơn nữa, hoàn cảnh gia đình không thuận lợi, bố mẹ không quan tâm, các em đã tìm đến với bạn bè để được chia sẻ và được thoả mãn nhu cầu của mình. Trong hoàn cảnh đó, các em rất dễ chịu ảnh hưởng của bạn bè. Đặc biệt, khi các em chơi với bạn xấu thì những ảnh hưởng tiêu cực là khó tránh khỏi. Em Tr. Q. V. - một trẻ vị thành niên nghiện ma túy, phạm tội cướp xe đạp đã thú nhận rằng, khi đi cướp xe cùng với nhóm bạn, em thấy rất sợ nhưng không dám từ chối và không dám nói ra nỗi lo sợ của mình vì sợ bạn cho là nhát gan, sợ bạn xem thường. Em nói: “Chắc cô cũng biết, ở tuổi cháu mà bị bạn chê là nhát gan thì làm sao chịu được”. Mẹ V. cũng tỏ ra rất hiểu nhu cầu được khẳng định của con mình, bà nghĩ rằng, V. “không bao giờ nghiện, mà nó chỉ chơi bời, đàn đúm,

nghĩa là nó muốn nổi đàn anh, đàn chị thôi”⁽¹⁾.

Khi được hỏi về nguyên nhân vi phạm pháp luật của các bạn cùng tuổi, một học sinh của Trung tâm Giáo dục thường xuyên Ngô Quyền, Hải Phòng đã nêu lên ba nguyên nhân và một trong những nguyên nhân đó là nhu cầu được khẳng định, muốn nổi trội trong bạn bè.

Như vậy, khi nhu cầu được khẳng định, được tôn trọng của các em không được người lớn đáp ứng một cách tích cực, các em có thể cố gắng tìm nhiều cách khác nhau, kể cả những cách thức tiêu cực, để thoả mãn nhu cầu của mình. Vì thế, bố mẹ, thầy cô giáo hay những người lớn nên tạo điều kiện để các em được thoả mãn nhu cầu, khao khát chính đáng của mình. Điều đó không những có ý nghĩa tích cực đối với việc phát triển tâm lý, mà còn góp phần ngăn ngừa những hành vi tiêu cực của các em.

2. Ham mê các trò chơi giải trí, điện tử

Nhu cầu vui chơi giải trí là nhu cầu chính đáng của con người, đặc biệt là trẻ em. Hoạt động vui chơi giải trí không chỉ đơn thuần có ý nghĩa giải trí, thư giãn theo cách hiểu thông thường, mà từ góc độ tâm lý học và giáo dục học, hoạt động này còn có ý nghĩa lớn hơn, nó giúp con người phát triển các chức năng tâm lý, phát triển trí tuệ và các mối quan hệ xã hội... Nhưng từ khi trẻ bắt đầu đi học, hoạt động này không còn là hoạt động chính, mà chỉ là hoạt động bổ trợ quan trọng. Cha mẹ, thầy cô và chính các em phải biết phân bổ, điều chỉnh thời gian dành cho hoạt động này sao cho phù hợp để phát huy ý nghĩa tích cực của nó. Tuy nhiên, trên thực tế hiện nay, ở một số trẻ em nhu cầu vui chơi rất lớn, đặc biệt là chơi các trò chơi điện tử. Hoạt động vui chơi đó chiếm quá nhiều thời gian, lấn át hoạt động học tập của các em. Hơn thế, nếu chơi ở các điểm dịch vụ thì các em phải trả tiền. Đây là một trong những nguy cơ dẫn đến hành vi vi phạm pháp luật của các em.

Việc tìm hiểu đặc điểm tâm lý của các em vi phạm pháp luật cho thấy: ham chơi, thích đua đòi với bạn bè, dễ bị bạn bè rủ rê, lôi kéo tham gia vào những việc làm tiêu cực được thể hiện rất rõ ở các em đã vi phạm pháp luật. Khi được hỏi về những điều khiến em thực hiện hành vi vi phạm pháp luật, Tr. Q. V. đã tự nhận thấy rằng, đó là do em quá ham chơi, đua theo bạn bè. Em nói: “... cái tâm tuổi đấy, con trai là ham chơi, không nghĩ đến cái hậu quả của nó. Cứ thấy bạn bè vui chơi đâu là châu đấy”. Tuy nhiên, việc em V. ham chơi, đua đòi với bạn bè cũng một phần do hoàn cảnh gia đình đua đòi. Bố mẹ em do làm ăn thua lỗ, thường xuyên cãi vã nhau nên điều đó làm em buồn chán, bỏ nhà đi theo bạn bè.

Nhiều em do quá say mê trò chơi điện tử đã dẫn đến những hành vi nói dối, gian lận với người thân và nhiều trường hợp có những hành vi vi phạm pháp luật. Kết quả phỏng vấn sâu cán bộ ở một số phường, xã và bố mẹ một số em vi phạm pháp luật ở Hải Phòng cho thấy, nhiều em dùng tiền ăn quà sáng để chi trả cho trò chơi điện tử không đủ đã phải nợ tiền chủ quán. Sau đó, các em này tìm nhiều cách như nói dối bố mẹ để xin tiền hoặc lấy tiền học đi chơi. Có em do hoàn cảnh gia đình không khá giả, khi nợ nhiều quá không thể trả được, đành làm liều là đi trấn lột của các em học sinh nhỏ tuổi hơn để có tiền trả nợ. Trường hợp của em H. ở phường Cát Bi là điển hình của hiện tượng này.

Chị Mai - cán bộ chuyên trách dân số - gia đình - trẻ em phường Cát Bi cho biết: “Nhiều trường hợp bố mẹ không quan tâm nên không biết con ham chơi. Nhưng cũng có những trường hợp, bố mẹ quan tâm, song do các cháu quá ham chơi, đến mức có gia đình sáng đưa con đi, trưa đón con về, thế mà giữa giờ con vẫn bỏ học đi chơi điện tử, dùng tiền học để chơi điện tử. Khi không xin được tiền thì sinh ra trộm cắp”.

Hiện nay, các trò chơi điện tử rất đa dạng và phổ biến ở khắp nơi, lại có sức hấp dẫn rất lớn. Trong khi đó, sân chơi lành mạnh, có ý nghĩa giáo dục dành cho trẻ còn tương đối ít. Thực tế cho thấy, nhiều trẻ vì bị cuốn hút vào các trò chơi điện tử đã bỏ học, tiêu tốn nhiều tiền, dẫn đến những hành vi, ứng xử tiêu cực và thậm chí vi phạm pháp luật. Nếu tạo ra những sân chơi lành mạnh để thu hút sự tham gia của trẻ sẽ hạn chế được việc các em chơi các trò chơi giải trí, tiêu khiển thiếu lành mạnh và góp phần ngăn chặn hành vi vi phạm pháp luật của chúng. Tuy nhiên, đây không chỉ là trách nhiệm của các bậc cha mẹ, của các nhà trường mà của toàn xã hội, trong đó có các đoàn thể xã hội như đoàn thanh niên, hội phụ nữ...

3. Nhận thức pháp luật còn hạn chế

Một trong những yếu tố ảnh hưởng đến hành vi vi phạm pháp luật của trẻ vị thành niên là sự hạn chế trong nhận thức pháp luật. Nhiều em không biết những hành vi mà các em định làm là hành vi vi phạm pháp luật, không biết rằng các em phải chịu trách nhiệm đối với hành vi của mình như thế nào. Chẳng hạn, em C. ở phường Cát Bi, trong khi đi chơi với bạn, thấy hoa quả trên cây của gia đình người khác, các em đã rủ nhau “lấy cho vui”. Các em không nghĩ đó là hành vi trộm cắp tài sản của người khác. Nhưng kết quả là em bị đưa ra đồn công an vì đã thực hiện hành vi vi phạm pháp luật - hành vi trộm cắp. Em Ph. (phường Đông Hải) được bạn rủ đi lấy sắt của công trường đang xây dựng để bán lấy tiền chuộc xe cho bạn. Em đã làm việc đó cùng với bạn không ít hơn một lần, cuối cùng em bị bắt, bị đưa đến đồn công an.

Nhận xét về hiểu biết pháp luật của trẻ vị thành niên, một số cán bộ hội phụ nữ và đoàn thanh niên cấp thành phố và cấp quận, một số công an ở các phường đã trực tiếp làm việc với các em cho biết: rất nhiều em do nhận thức pháp luật còn hạn chế, các em không nghĩ rằng việc mình làm như vậy là vi phạm pháp luật, cho rằng những việc đó là bình thường. Những câu trả lời phỏng vấn của các em đã vi phạm pháp luật cũng thể hiện rất rõ điều đó. Một số em trả lời: “Cháu đã được bố mẹ cháu dạy cái đúng, cái sai”, “Cháu không hiểu về luật nhưng cháu biết cái đúng, cái sai” hay “Theo cháu thì đánh nhau gây xước sát hay chảy máu ít thì bình thường thôi... Cháu chỉ đánh nhau đùa trong xóm mà hoá ra là vi phạm pháp luật”...

Đặc biệt, những trẻ em không được đi học thì trình độ nhận thức pháp luật càng hạn chế hơn. Bởi vì, trình độ học vấn thấp nên việc tiếp thu kiến thức pháp luật có khó khăn và các em chỉ được cung cấp những kiến thức pháp luật qua hệ thống loa đài của địa phương. Một cán bộ Hội Liên hiệp phụ nữ thành phố cho biết: “Trẻ em ít được học, ít được cung cấp những tri thức về pháp luật, đặc biệt là trẻ em ngoài nhà trường”. Theo ý kiến của lãnh đạo công an phường Đông Hải thì “chương trình giáo dục pháp luật đã được đưa vào nhà trường. Còn ở địa phương, thông qua hệ thống phát thanh buổi sáng, chúng tôi tuyên truyền về tất cả các luật...”. Đây là hình thức tuyên truyền pháp luật tốt và phổ biến hiện nay. Tuy nhiên, đối với trẻ em, hình thức tuyên

truyền này ít có hiệu quả vì các em chưa có ý thức cao trong việc học tập, tiếp thu các thông tin pháp luật.

Có thể thấy rằng, trong gia đình và ở nhà trường, trẻ đã được giáo dục đạo đức, pháp luật, trẻ biết được cái đúng, cái sai. Tuy nhiên, có thể nói, việc giáo dục kiến thức pháp luật cho trẻ chưa thật chu đáo. Pháp luật vẫn còn là một phạm trù chưa thực sự gần gũi với trẻ. Theo định nghĩa: “Pháp luật là tổng hợp các quy tắc ứng xử có tính bắt buộc do Nhà nước ban hành và đảm bảo thực hiện bằng sức mạnh cưỡng chế”⁽²⁾. Trong các điều luật không chỉ quy định hành vi như thế nào là hành vi vi phạm, mà còn quy định chế tài xử lý, tức là trách nhiệm mà người vi phạm phải chịu. Việc tìm hiểu cũng như việc giáo dục, tuyên truyền kiến thức pháp luật cần phải chú ý đầy đủ cả hai khía cạnh. Đặc biệt, khi nhấn mạnh ý nghĩa răn đe để ngăn ngừa các hành vi vi phạm pháp luật thì khía cạnh thứ hai có ý nghĩa mạnh hơn rõ rệt. Liên hệ với đặc điểm tâm lý của trẻ, thiết nghĩ, việc giáo dục, tuyên truyền kiến thức pháp luật cho trẻ không những phải cung cấp đầy đủ hiểu biết về cả hai khía cạnh mà nên đặc biệt nhấn mạnh khía cạnh thứ hai.

Như vậy, qua việc chỉ ra một số đặc điểm tâm lý đặc trưng của trẻ vị thành niên có thể giúp giải thích phần nào hiện tượng trẻ vị thành niên có những hành vi có vấn đề, thậm chí là những hành vi vi phạm pháp luật, phạm tội. Thêm vào đó, khi biết được một số đặc điểm tâm lý có nguy cơ dẫn đến việc thực hiện hành vi vi phạm pháp luật của trẻ sẽ giúp chúng ta lý giải được câu hỏi: tại sao cùng sống trong một môi trường văn hoá, xã hội như nhau, nhưng không phải tất cả trẻ em đều vi phạm pháp luật. Đồng thời, cũng giúp cho các bậc cha mẹ và người lớn trong việc giáo dục và quản lý trẻ vị thành niên nói chung, kịp thời ngăn ngừa hành vi vi phạm pháp luật của các em nói riêng.

Chú thích

1. Những tư liệu, trích dẫn được sử dụng trong bài được rút ra từ nghiên cứu của chúng tôi về tình hình người chưa thành niên vi phạm pháp luật ở Hải Phòng vào tháng 10 năm 2004. Phương pháp nghiên cứu chính: phỏng vấn sâu.
2. Hoàng Phê chủ biên, *Từ điển tiếng Việt*, NXB Đà Nẵng - Trung tâm Từ điển, Hà Nội, Đà Nẵng, 2001.